Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 52, Haziran 2021, s. 462-474

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.50658>

Şehri Açar ÖZGÜNDÜZ

Sakarya Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
sehri_acar_1125@hotmail.com

BURSA İLİ ORHANELİ İLÇESİ DÜNDAR KÖYÜ AĞZI

Özet

1940'lı yıllardan beri Anadolu ağızları üzerine birbirinden kıymetli birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte, son yıllarda bu alanın epey ehemmiyet kazanmasına rağmen hala üzerinde hiç çalışılmamış birçok ağız bölgesi mevcuttur. Bursa İli Orhaneli İlçesi DüNDAR Köyü Ağızı da bu ağız bölgelerinden bir tanesidir. DüNDAR Köyü, ekonomik ve sosyal merkezlerin etkisinden uzak kalmış, dolayısıyla tüm alanlardaki hızlı ve ani değişimlerden büyük ölçüde soyutlanmış bir yerleşim bölgesidir. Demografik özelliklere bakıldığında nüfusun tamamına yakını Manavlardan oluşmaktadır. Nüfusun karışık olmaması da çalışmamıza ayrıca bir kolaylık sağlamıştır. Çalışmadaki amacımız, DüNDAR Köyü Ağızında seslerin tarihi değişimi ve bu değişimlerin Standart Türkiye Türkçesi ile birleştiği ve ondan ayrıldığı noktaların tespit edilmesidir. Bu amaçla ilk olarak derleme yapılmış, yapılan derlemeler metne aktarılmış, daha sonra metinlerden yola çıkılarak DüNDAR Köyü Ağızı, “sesler, ses değişimleri, ses olayları, ses uyumları” başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bursa, DüNDAR Köyü Ağızı, Manav, ses değişmesi

DIALECT OF BURSA PROVINCE ORHANELİ DISTRICT DÜNDAR VILLAGE

Abstract

Since the 1940s, many valuable studies have been carried out on Anatolian dialects. Although this field of study has gained considerable importance in recent years, there are still many dialects that have never been studied. One of these

dialect regions is Dünder Village Dialect of the Orhaneli District of Bursa Province. Dünder Village is a residential area that has remained away from the influence of economic and social centers, and thus largely isolated from the rapid and sudden changes in all areas. Looking at the demographic characteristics, almost all of the population consists of Manav people. The fact that the population is not mixed has also facilitated our study. Our aim in this study is to identify Dünder village in a historic change of tone in dialect and the confluence with the standard Turkish language of Turkey on the points at which it changes and differentiates. For this purpose, firstly a compilation was made, the compilations were transferred to the text, and then, based on the texts, Dünder Village Dialect was examined under the headings of "sounds, sound changes, sound events and sound harmonies."

Keywords: Bursa, Dünder Village Dialect, Manav people, voice change

GİRİŞ

Anadolu ağızları üzerine yapılmış olan çalışmalar ciddi anlamda 1940'lı yıllarda başlamıştır. Bu çalışmalarda ağız araştırmalarının ne kadar önemli olduğu farkedilmiştir. Bugüne kadar Anadolu'nun birçok şehrinin ağız özellikleri üzerinde çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte Prof. Dr. Hatice Şahin önderliğinde " Bursa Yerli Ağzı" adlı çalışma yapıp yayımlanana kadar Bursa şehri bu konuda diğer birçok ile göre mahrum kalmıştır. Bu çalışmada Bursa'nın birçok köyünün ağız özellikleri araştırılmış olmakla birlikte bazı köylerde inceleme yapılmamıştır. Dünder Köyü de bu köylerden birisidir. Çalışmamızda kısmen de olsa bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Dünder Köyü Ağzı üzerine ses kaydı yöntemiyle derleme yapılmış, yapılan derlemeler deşifre edilmiş daha sonra deşifre edilen bu metinler ağız özellikleri açısından incelenmiştir.

İnceleme kısmında belirli işaretler kullanılmıştır:

"> ~ <: Gösterdiği yönde gelişmeyi gösterir.

: Bir sesin başında kelime başını, sonunda kelime sonunu gösterir.

— : İki kelimenin sesleri arasındaki ulanmayı gösterir.

/ : Bir ünsüzden sonar gelirse kök hecesinden sonraki durumunu, bir ekin sesleri arasına girerse, o seslerin birbirinin yerine geçtiğini belirtir.

// : Kelime içindeki ses grubunu gösterir.

Ø :Telaaffuzdan kalkmış ancak fonksiyonu ile yer alan bir şekli gösterir.

+ : İsme bağlanmayı gösterir.

— : Fiile bağlanmayı gösterir.

± : Hem isim hem fiil unsuru içerdiğini gösterir.

K : " Ünsüz terimin formüllerdeki ifadesidir.

V : "Ünlü" teriminin formüllerdeki ifadesidir." Turan (2006: XI)

Ağız araştırmalarında tarihi, coğrafi, siyasi faktörler yanında dil özelliklerini etkileyen bir başka unsur da etnik yapıdır. Dünder Köyünün nüfusunun neredeyse tamamı Manavlardan oluşmaktadır. Manav çeşitli kaynaklarda şöyle ifade edilmektedir:

Manav: Batı Anadolu'ya göçmen ve yörük nüfus dışında eskiden yerleşmiş köyler

(Ülken, 1969'dan aktaran Öçalan, 2004, s. 54)

Manav: Kuzeybatı Anadolu'nun büyük bir bölümünde manav, yerli Türk manasına gelmektedir (Eröz, 1972'den aktaran Öçalan, 2004, s.54).

Manav: Yerli halk, Yerleşik Türk, Türkmen (Türkdoğan, 1997'den aktaran Öçalan, 2004, s.54) Buradaki ifadelerde olduğu gibi Dünder Köyü için de manav yerlilik anlamını ifade eden kavram olarak tahsis edilmiştir. Çünkü köy halkına kültürel kimliği sorulduğunda onlar kendilerini “biz Manavız, yerliyiz”olarak ifade etmektedir

Oğuz-Türkmenlerinin Yörüklerin aksine çok önceden beri yerleşik bir hayat yaşayan kolu olan Manavların genellikle Türkiye'nin kuzeybatısında yerleşik olduğu bilinmektedir. Orta Karadeniz (Samsun, Sinop), Güneydoğu Anadolu (Diyarbakır) gibi yerlerde de varlığından söz edilen bu Türk topluluğunun konuşma özellikleriyle ilgili olarak pek çok şey söylenebilir. (Acar, 2010:2). Tarihi açıdan Manav ağızlarında bazı eski şekillerin korunduğu bilinmektedir. Bu sebeple Manav ağızları, Türkçenin tarihi seyrinin gözlenebilmesi açısından önemli bir kaynaktır.

Yazılı kaynaklarda Dünder Köyüne ait ayrıntılı tarihi bilgilere ulaşamamaktayız. Ağız özelliklerine geçmeden önce, Dünder Köyü ve onun bağlı olduğu Orhaneli İlçesi hakkında az da olsa tarihi ve coğrafi bilgiler vermek faydalı olacaktır.

DÜNDER KÖYÜ

Dünder Köyü, Bursa İlinin Orhaneli ilçesine bağlı bir köydür. Osmanlı imparatorluğu beylerinden Dünder Bey tarafından kurulmuştur. Kuruluş yılı tam olarak bilinmemekle birlikte 1700'lü yıllarda kurulduğu tahmin edilmektedir (Orhaneli Kaymakamlığı, M. Aydın ile kişisel iletişim, 13 Mayıs 2013). Köy, Bursa'nın “Dağ Yöresi” olarak adlandırılan sınırları içerisinde yer almaktadır.

“Dağ Yöresi”, Marmara Bölgesinin Egeye açılan kapısıdır. Uludağ; yörenin Kuzey kısmını ayırırken, aynı zamanda doğru bir silsile halinde uzayarak, bölgenin Doğusunda da doğal bir sınır oluşturmuştur. Bursaya göre Uludağın ardında kalmasından dolayı “Dağ Yöresi” olarak adlandırılmıştır. (Dinçel, t.y.)

Dağ Yöresi denilince akla ilk olarak Bursa'nın dört dağ ilçesi; Orhaneli, Harmancık, Keles ve Büyükorhan gelmektedir. Orhaneli'nin gerek Osmanlıdan önce gerek Osmanlı dönemindeki ismi Hadrianus veya Adranostur. Orhaneli ilçesi, Roma imparatoru Adrianus tarafından “av mahalli” olarak kurulmuş; Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular idaresinde kalmış, Osmanlı idaresine geçmesi de Orhan Gazinin 1325'te Atranos'u almasıyla mümkün olmuştur. 1869 yılına kadar Harmancık ilçesine bağlı bir bucak iken, 1881 yılında ilçe olmuştur. Kurtuluş savaşı sırasında Yunanlılar tarafından işgal edilen ilçe, 9 Eylül 1922 tarihinde kurtarılmıştır. Osman Gazi'nin ilk savaşlarına sahne olması bakımından da büyük önem arz eden Orhaneli ilçesinin önceden Beyce olan isminin Orhaneli olarak değiştirilmesi TBMM'nin 1934 yılında aldığı kararla olmuştur. İsim, Orhan Gazi'nin adına istinaden verilmiştir.

Cuinet, 1894 yılında yazdığı kitabında, Orhanelide köyler ile birlikte 52.130 kişinin yaşadığını yazar. Bu nüfus içinde 3200 Rum, 4200 de Ermeni varmış. Oysa Osmanlı yıllıklarına göre bu ilçede gayrimüslim nüfus yoktur. 1888 yılında Orhanelide bir göçmen komisyonu kurulduğuna göre köy, 93 göçmenlerinin yerleştirildiği yerlerden biri olmalıdır. Ancak bu göçmen komisyonunun varlığına karşın, bugün ilçeye bağlı köylerin hiçbirinde göçmen yaşamamış olması ilginçtir. Büyük ihtimalle bu göçmen komisyonu, Yörüklerin iskânıyla ilgilenmiştir. Çünkü bu tarihlerde Orhaneli' ye bağlı olan çok sayıda köy yörüklerin iskânı ile kurulmuştur. (Orhaneli Belediyesi, 2010).

1.SESLER

Dünder Köyü Ağzında Standart Türkiye Türkçesinde mevcut olan ünlü ve ünsüzler dışında, nicelikleri ve nitelikleri bakımından farklı, incelediğimiz yöreye has bazı sesler bulunmaktadır. Bunlar, çeşitli ses değişmelerine, ses uyumlarına bağlı olarak ortaya çıktığı gibi (w,ā,ē,î,ū,ō,ē,ī,ō), tarihi devirlerden bu yana korunanlar da mevcuttur(η).

1.1. Ünlüler

Dünder Köyü Ağzında, nitelik ve nicelik değerleriyle Standart Türkiye Türkçesiyle aynı özellikler gösteren “a,e,ı,i,o,ö,u,ü” ünlülerinin yanında şu ünlüler mevcuttur: ā,ē,ē,ō,ō,ū,ū,î,î.

Uzun ünlüler genellikle çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bazı alıntı kelimelerde uzun ünlüler korunmuş(talim (3-29), zēvda(4-12)) fakat eğilim olarak alıntı kelimelerdeki uzun ünlüler ses uyumunun sağlanması için normal süreli ünlüye dönüşmüştür: mezer(6-37) , ezen(6-4) , niyezi(10-46), ille(2-24), acama(6-17).

Yörede uzun ünlüler dışında karakteristik bir ses olarak açık e(ē) ünlüsüne oldukça sık rastlanmaktadır.

Aşağıda sadece Standart Türkiye Türkçesi'nde mevcut olan ünlüler dışındakiler hakkında bilgi vereceğiz:

ā(uzun a): āşa (10-1) < ayşe (y/ > Ø erime)

ē (uzun e) : dīren (10-13) < dirgen (g/ > Ø, yutulma)

ī (uzun ı) : yīma (10-29) < yığma (ğ / > Ø, erime)

î (uzun i) : sevdî< sevdiği (/ iği / > /î / , derilme)

ō (uzun o) : dōru < doğru (ğ/ > Ø, erime)

ō (uzun ö) : ōren (3-1) < öğren- (ğ/ > Ø, erime)

ū (uzun u) : mūtār < muhtar (h/ > Ø, erime)

ū (uzun ü) : götdūmüz < götördüğümüz (/ üğü / > / ū / , büzülme)

Örneklerde görüldüğü gibi uzun ünlüler çeşitli ses olaylarına bağlı olarak meydana gelmiştir. Özellikle ünlülerin açıklık uyumuna bağlı olarak kendisinden sonraki sızıcı sesleri eritmesi veya kendisinden önceki sızıcı sesleri yutması ile eriyen ve yutulan seslerin niceliklerinin bu ünlülere aktarılmasıyla uzunluk oluşmuştur.

ë (açık e) : ëv (1-12), şëfteli (1-14) , ëşgi (2-1),ëvlen- (2-18), tëmbeý (3-9, mëndil (3-27), ëlli (4-12), sëv (9-4), löbët (6-23, zëvda (4-14), mëmet, kësi (10-64) < giysi.

Örneklere görüldüğü gibi açık e(ë) ünlüsü Dünder Köyü Ağzında oldukça sık kullanılmaktadır. Bu ses de genellikle çeşitli ses olayları ve ses uyumlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

1.2.Ünsüzler

İncelediğimiz ağızda Standart Türkiye Türkçesindeki temel ünsüzlerden (p,t,ç,k,b,d,c,g,m,n,f,s,ş,h, v,z,j,l,y,ğ) sadece j ünsüzü kullanılmamaktadır. Dünder Köyü Ağzında bunlar dışında şu ünsüzler bulunmaktadır: w,ŋ (bkz. ğ > w değişmesi, ŋ : ŋ korunma).

2. SES DEĞİŞMELERİ

2.1. b > p değişmesi

#b : #b: buña (3-11), barmak (4-9), bazar (6-28), bekmez (10-56), badılcan (1-1), bişir- (3-2)

Yukarıdaki örneklerde Standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak kelime başı b (#b) muhafaza edilmiştir.

#b > #p: peki (8-3) < bek, pırava (10-46) < bravo

b# > p# : nektep < mekteb, harp (6-37) < harb

VbK>Vp K: kıprıs < kıbrıs

2.2. b > v değişmesi

#b > #v: var- (1-3), vir- (1-6), var (6-38)

V b V > V v V: çevir- (10-68)

b/ > v / : sëv (5-4), savrıl- (10-4)

b> v değişmesi Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçerken yaşanan önemli ses değişmelerinden biridir. DKA'da da bu değişme yaşanmıştır ve STT ile paraleldir.

2.3. ç > c değişmesi

iş + ci +lik (4-16), git +cek (6-19), inek + ci + lik (9-7), orak + cı (10-83)

2.4. ç > ş değişmesi

ğırbeş < kırbaç, üş (6-32) < üç, geş- (9-1) < geç-, güş + lü (10-81) < güçlü, babuş (10-87) < pabuç, keş+ le (2-2) < keçi+ler

2.5. d/, V d V > y/, v y v değişmesi

uyukla- (10-79), eyi (1-25)

Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçerken en önemli ses değişmelerinde biri d > y değişmesidir. Orta Türkçe dönemindeki bütün şivelerin bu değişmeyi geçirmesi veya geçirmeye dair adımların atılması Ortak Türkçe kavramını oluşturması açısından önemlidir. STT gibi DKA da bu değişmeyi geçirmiştir.

2.6. f > v değişmesi

çivt (9-8) < çift, havse (10-56) < hafize, naviz (10-84) < nafiz

2.7. f > h

hurun (10-64) < fırın

2.8.ğ > v değişmesi

V ğ V > V v V

avar- (1-21), davıl- (6-5), çivir (10-17), sıvır (9-1)

Eski Türkçedeki ötümlü arka damak ünsüzü (ğ) Dünder Köyü Ağzında dudaklılaşmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde bu örnekler sızıcılaştırmış (ğ) ama dudaklılaşmamıştır.

2.9. ğ > w değişmesi

V ğ V > w

sowan (1-1), owul (2-28), çowalt- (6-6)

Bazı örneklerde ötümlü arka damak ünsüzü (ğ) sızıcılaşıp dudaklılaşarak “ w ” olmuştur. STT’de bu örnekler sadece sızıcıdır (ğ).

2.10. g > y değişmesi

g / > y / : deynek (1-6), çiy (1-10), dey- (3-37), eylen- (6-35)

Vg V > V y V: eyil- (2-19), eyer (6-20), beyen (10-30)

2.11. k > ğ değişmesi

#k > #ğ : ğış (1-1), ğuy (2-4), ğonuş- (3-5), ğıymat (4-21), ğazan (5-11), ğaranık (6-1), ğave (6-21), ğadıro (9-6), ğoley (9-10), ğoyun (10-1), ğanbır (10-34), ğavga (10-85)

Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçerken kelime başındaki ötümsüz arka damak ünsüzü (k) korunmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde de korunmuştur. Dünder Köyü Ağzında ötümlüleşmiştir.

2.12. m > n değişmesi

veren (7-6) < verem, ğanbır (10-84) < kambur

STT’de ünsüzü “m” olan 1. Şahıs eki DKA’da “n” iledir. Değişme gibi görülen bu durum aslında ben > -van/ -ven > -yan/-yen/-yın/yin/ > -ın/-in/-un/-ün eski şekillerin devamı niteliğindedir:

çar-ıyo+n (3-14), ede-er+in (3-17), ara-yo+n (6-9), āla-yo+n.

2.13. p > b değişmesi

bide (1-22) < pide

2.14. η : η korunma

baña (2-17), sinir (2-27), buña (3-11), yuñur- (8-2), düñür (9-2), pare+η+e (9-10), sen + iñ (10-5), yalınız (3-31), öñ (3-38)

Eski Türkçedeki diş-geniz damak n’si (η) DKA’da muhafaza edilmiştir.

2.15. s > z değişmesi

#s > # z

zerbes (2-1), zızle- (10-80), zevda (3-23)

2.16. t > d değişmesi

duz (1-19), dak- (2-2), di- (2-11), dey- (3-37), daşın- (4-1), depin- (10-9), desti (10-21), diş (10-13), dut- (10-52)

#t > #d Oğuz grubu şivelerinin geçirdiği ortak ses değişmelerinden biridir. DKA STT'den daha düzenli olarak bu değişmeyi geçirmiştir.

t# : d#

dörd (6-13) < dört

2.17. v > f değişmesi

furcek (1-20), fur- (10-14)

2.18. / e / > / i / değişmesi

yitiş- (6-4), yinişehir (6-36), giri (6-38), yim (6-38), gice (2-1).

2.19. o > u değişmesi

un+ nar (1-10) < on+ lar, u (1-6) < o, ur+da (4-1) < ora+da

3. SES OLAYLARI

Ses olayları konuşma sırasında olup biter, ses değişimleri kalıcıdır. Bu sebeple ayrı başlık altında inceleyeceğiz.

3.1. Ötümlüleşme

Ötümlüleşme olayı daha çok ekleşme sırasında ve ulama sonucu iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin açıklık uyumu gereği ötümlüleşmesiyle gerçekleşmiştir:

V ç V > V c V

orucuğu (2-1), harcına (3-13), gücün (10-14)

V t V > V d V

İşidiyon (10-23), bi_dene (1-26), unudulmayo (10-78), ısıdam (10-88), üsdüne (2-4)

Burada ekleşme sırasında ve ulanma sonucu olan ötümlüleşme olaylarını aldık. Bunun dışındaki ötümlüleşme olayları için; bkz. f > v değişmesi, k > ğ değişmesi, p > b değişmesi, s > z değişmesi, t > d değişmesi.

3.2. Ötümsüzleşme

tençire (1-18), pençire (2-8) (K c V > K ç V)

kardiyen (7-7) (#ğ > #k)

ıprık (10-21) < ibrik (V b K > v p K)

tā (10-25) < daha (#d > #t)

sati (10-25) < zaten (#z > #s)

toktur (#d > #t)

3.3. Patlayıcılılaşma

paytun (#f > #p), candırma (#j > #c), cilet (#j > #c)

3.4. Erime

r# > Ø

mindē (1-3), hayı (1-3), hacilā (4-7), sefē (6-40), ğadā (10-10)

ğ / > Ø

bala- (2-21), ōlak (6-6), āla- (10-8), yīma (10-29)

h / > Ø

ğāve (6-21), mītar (6-32), tāta (1-12)

3.5. Yutulma

Ünsüzlerde:

diren (10-13) < dirgen (g / > Ø)

ğaranık (6-1) < karanlık (K l V > Ø)

sona (6-9) < sonra (r / > Ø)

üsen (2-11) < hüseyin (#h > Ø)

Ünlülerde:

çekçek (6-15), sevcek (10-25), (e > Ø)

olcek (6-43), yapcek (2-29), bulcen (2-7), (a > Ø)

3.6. Büzülme

bölce (1-7) < bōrölce (/ örü / > / ö /)

inēm (6-21) < inelim, ekēm < ekelim (/ eli / > / ë /)

del(8-6) < değil (/ eği / > / e /)

samsak (1-1) < sarımsak (/ arı / > / a /)

çar- (10-51) < çağır- (/ ağır / > / a /)

3.7. Derilme

aşşā (1-2) < aşāğı (/ ağı / > / a /)

sire (1-2) < sıraya (/ aya / > / e /)

mekkē (6-47) < mekkeye (/ eye / > / ē /)

ayçiçe (9-8) < ayçiçeği (/ eği / > / ē /)

urē (6-18) < oraya (/ aya / > / ē /)

numarē (6-15) < numarayı (/ ayı / > / ē /)

3.8. Türeme

Ünlü Türemesi:

Kelime başında:

aramazan (2-11), erecebe (3-4), ırahat (6-12), ırammetlik (10-5), (#Ø > #a,e,ı).

ilazım (6-9), ileş (10-62), işeye (#Ø > # i)

Kelime içinde:

buvamlara (2-27), anamlara (2-27), tekira (3-17), ğadıro (9-6), çivit (10-7), (K Ø K > K ı,i K)

Bunların dışında STT'ye göre türeme gibi görülen şu örnekler aslında bir korunmadır: yalnız (1-17), hepisi (3-5), ıscak (6-42).

Ünsüz Türemesi:

ğurya (6-15), (KØ V>K y V)

sahat (10-85), (V Ø V > V h V)

dova (6-46), (VØV > V v V)

Bunların dışındaki ünsüz türemeleri ikizleşme yoluyla meydana gelmiştir (bkz. ikizleşme).

3.9. Düşme

zerbes (2-1), (t # > #Ø)

meklë (9-4), (#e > #Ø)

meçi (10-58), (#i > #Ø)

3.10. İkizleşme

emme (1-24), (/ m / > / mm /)

güççüken (6-1), (/ ç / > / çç /)

eşşen (10-10), (/ ş / > / şş /)

3.10. Tekleşme

maharem (3-10), (/ rr / > / r /)

eveli (3-11), (/ vv / > / v /)

3.11. Hece Tekleşmesi

koparız (8-4), (/ rır / > / rı /)

götürüz (8-5), (/ rürü / > / rü /)

süpürüz (8-5), (/ rürü / > / rü /)

3.12. Benzetme

Ünsüz benzetmesi: anna (1-23), hayvanna (2-1), günnerce (3-17), dinne (10-47), deliğanni (10-55), (/ nl / > / nn / ilerlek, yandaş, tam ünsüz benzetmesi).

millar (9-1), (/ ly / > / ll / ilerlek, yandaş, tam ünsüz benzetmesi).

hey yir (1-3), (/ ry / > / yy /), yamma (1-14), (/ pm / > / mm /), yassı (1-16), (/ ts / > / ss /), samallık (6-1), (/ nl / > / ll /), gissin (10-14), (/ ts / > / ss /), gerilek, yandaş, tam ünsüz benzetmesi.

Ünlü benzetmesi:

şefteli (1-4), (/ ë + a / > / ë + e / ilerlek, uzak, yarım ünlü benzetmesi)

elme (3-42), (/ e + a / > / e + e / ilerlek, uzak, tam ünlü benzetmesi)

duşman (3-34), (/ ü + a / > / u + a / gerilek, uzak, yarım ünlü benzetmesi)

ğıymat (4-21), (/ ı + e / > / ı + a / gerilek, uzak, yarım ünlü benzetmesi)

3.13. Ulanma

bi_dene (1-26), her_alda (4-3), hac_üsen (10-9), bi_yre (10-56), hak_itdin (10-50), noldu (9-2)

3.14. Daralma

Daralma olayı ile özellikle zamir görevinde kullanılan “o” nun “u” olarak kullanıldığı durumlarda karşılaşmaktayız:

unnarı (1-10), u (1-6), urda (4-1)

Daralma bir başka açıdan Türkçenin her dönemde meselesi olan bazı kelimelerde “e” ve “i” tercihi bakımından i tarafındadır:

yim (3-38), giri (6-38), illere (5-1).

3.15. Genişleme

STT’de “-yor” şeklinden önceki dar ünlüler DKA’da geniş ünlülüdür:

haşlayo (1-5), bozulmayo (1-24), oynayola (1-6), bilmeyon (2-16), ermëyo (3-1), patlayo (3-14), sölëyom (3-14), istëyom (4-16), kakamayon (10-14), arayo (10-18).

Bunların dışındaki genişleme örnekleri:

ëtiyaç (6-7), ëtiyar (6-7), yonan (7-1), elet- (10-68).

3.16. Yuvarlaklaşma

Yörede yuvarlaklaşma örnekleri sınırlı sayıdadır:

bübë (1-4), münübüs (3-16), furun (3-38)

3.17. Düzleşme

Yörede özellikle dudak ünsüzleri (v, m, b vb.) çevresindeki ünlülerde düzleşme eğilimi görülmektedir.

fasilye (1-6), ğavın (1-7), yāmır (10-3), sabın (10-64), çavış (2-29), savrıl- (10-4), gambır (10-84), çapıt (1-23), bırdan (7-6)

3.18. İncelme

İncelme olayına bazı kelime tabanlarında ve özellikle eklerde “ ç,c,n,s,ş,y “ inceltici ünsüzlerin çevresindeki ünlülerde rastlıyoruz.

Kelime tabanlarında:

tireş (2-5), aley (6-17), göley (9-10), avec (8-5).

Eklerde:

yazılmacek (6-24), atem (6-38), sopē (10-26), bene (2-6).

Bunların dışındaki inelmeler damak uyumu (kalınlık – incelik) gereğidir (bknz. damak uyumu).

3.19. Kalınlaşma

STT’de ince ünlülü olan ” –ken” şekli DKA’da eğilim olarak kalın ünlülü olarak kullanılmaktadır:

yapākan (1-4), atarkan (7-4), çocukkan (10-56), ğaynākan (10-59).

Damak uyumuna bağlı kalınlaşmalar:

habar(3-11), acama (6-17), diyokun (10-87).

4. SES UYUMLARI

4.1. Damak Uyumu

şēfteli (1-4), dana (2-1) < tane, duşman (3-34), halva (3-4), ğıymat (4-21), melle (5-4) < mahalle, mezer (6-37), ezen (6-4), zarzavat (10-12), niyezi (10-46), ille (2-24), birez (6-4)

“ç, c, ş, n, y” inceltici ünlülerin damak uyumunu bozduğu durumları dikkate almazsak DKA’ da damak uyumu STT’den daha ileri derecededir.

Damak uyumunun ç, c, ş, n, y ünsüzlerinin etkisiyle bozulduğu durumlarda dikkat çekmektedir:

aley (6-17), arkadeş (4-3), yaneş- (9-9), nolcek (10-56), paneyir (10-67), ğurtulsen (10-36), çaksen (10-39), dombey (10-9), doleş (3-41).

4.2. Dudak Uyumu

marıl (1-13), haviç (1-13), hamır (1-16), çapıt (1-23), bıdak (2-13), mısdafa (2-22), çavış (2-29), davıl (3-5), yamır (10-3), sabın (10-64), avla (10-74), savrıl- (10-4), ğanbır (10-84)

DKA’ da dudak uyumu tamdır. STT’de uyumu bozan hem çaput yağmur gibi kelimeler hem de alıntı kelimeler dudak uyumuna girmiştir.

4.3. Ünlü Ünsüz Uyumu

Ünlü ünsüz uyumunu belirleyen faktörler, daha çok ünlülerin ünsüzlerden nicelik bakımından daha açık olmaları ve bu niceliklerin oluşturduğu niteliklerdir.

Açıklık derecelerine bağlı olarak bütün ünlüler sızıcı ve ötümlüdür. Hiçbir ünsüzde olmayacak kadar ötümlü ve sızıcıdır. Nitelikleri ve açıklık dereceleri nedeniyle ünlülerin ünsüzler üzerinde büyük hâkimiyeti vardır. Açıklıklarına uydurup sızıcılaştırmış, ötümlüleştirilmiş, eritmiş, yutmuş vb.

Aşağıda bu nicelik ve nitelik farklarının nasıl işlediği konusunda birkaç örnek vereceğiz:

şe (1-1) , ekiyo (1-1), çāşaf (2-1) , bāça (2-5), dōru (2-11), gōde (2-11), āmet (4-9)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi “ y, r, h, ğ, v “ sızıcı ünsüzleri açıklıkları kendilerinden daha fazla olan ünlüler içinde erimiştir.

Ünlülerin ünsüzler üzerindeki hâkimiyeti açısından bir başka durum iki ünlü arasında “ p, ç, t, k “ ünsüzleri açıklık uyumuna bağlı olarak ötümlüleşmiştir (bkz. Ötümlüleşme)

Ünsüzlerin de ünlüler üzerinde etkisi var ; “ ç, s, y, ş, n, c “ den önce gelen kalın ünlüler, inceltirilerek kalınlık incelik uyumu bozulmuştur. (bkz. Damak uyumu).

4.3. Ünsüz Uyumu

İncelediğimiz ağızda gerek kelime başında gerek kelime tabanlarında eklerin eklendiği yerde (kelime sonu) ekine başındaki sesle kelimenin son sesi arasında eğilim olarak ötümlülük ötümsüzlük uyumu yoktur.

ğış + dan (1-1), uzat-dı+m (5-4), yok ± du (6-1), çek-di (6-38), uçak+dan (6-31), mısdafa (10-5) has+da (10-40), sert ± di (10-42), bosdan (10-46), bit-di (10-64)

iş + ci + lik (4-16), git-cek (6-19), inek + ci +lik (9-7), orak +cı (10-83)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi ötümsüz seslerden sonra gelen “d ve c ” sesleri ile ötümlülük ötümsüzlük uyumu bozulmuştur.

üşgi (4-1), içgi örneklerinde ötümsüz seslerden sonra gelen “g” sesi uyumu bozmaktadır.

SONUÇ

Dünder Köyünün bağlı olduğu Bursa İli, Karahanın sınıflamasında Batı Grubu ağızlarının 1.Grubuna dâhil edilmiştir. Dünder Köyü Ağzı, Karahanın belirlediği 1.Grup ağız özellikleri (Karahan, 2011:150) ile büyük oranda örtüşmekle birlikte kelime başında h türemesi ve asli uzun ünlülerin olmayışı ile bu gruptan ayrılır. Türkçenin en eski dönemlerinden beri mevcut olan “h” sesi Karahanın sınıflamasında 7.Grubun karakteristik seslerinden gösterilmekte (Karahan, 2011:171) fakat bu ses Dünder Köyü Ağzında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bunlarla birlikte Karahan, zamir görevinde kullanılan iki kelime “bene” ve “sene” yapılarının sadece Doğu Grubunda mevcut olduğunu (Karahan, 2011: 34-35) belirtmiştir. Fakat Dünder Köyü Ağzının bağlı olduğu il Batı Grubunda yer almasına rağmen bu iki yapı Dünder Köyü Ağzında da kullanılmaktadır.

Acar’ın Manavlar üzerine yaptığı çalışmasında (Acar, 2010:2) belirlediği Manav ağızlarının özellikleri ile Dünder Köyü Ağzı büyük oranda uyumludur. Dünder Köyü Ağzının Anadolu Ağızları arasındaki konumunun tam olarak belirlenebilmesi için sadece coğrafi ilişkilere bağlı kalmayıp diğer manav ağız bölgeleriyle mukayesesinin yapılması gerekir. Sonuç olarak; Manavların yaşadığı başka ağız bölgeleri üzerinde dil incelemesi yapıldığı takdirde, Anadolu Ağızlarının sınıflandırılmasında yeni ölçütler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, Kenan, *Kuzeybatı Anadolu Manav Türkmen Ağzları Üzerine Birkaç Not*, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, s. 1-2, (2010-2).
- Eroğlu Süleyman, Baştürk Şükrü, Uluocak Mustafa ve Şahin Hatice, *Bursa Yerli Ağzlarının Genel Özellikleri*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009 s.2048.
- Gemalmaz, Efrasiyap (2010), Türkçenin Derin Yapısı, Yayına hazırlayan: Alyılmaz, Cengiz ve Mert, Osman, Belen Yayıncılık, Ankara.
- Karahan, Leyla (2011), *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, TDK Yayınları, Ankara.
- Öçalan, Muharrem (2004), *Sakarya İli Ağzları*, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı Türk Dili Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Turan, Zikri (2006), *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarihte.t.y. Erişim:12 Nisan 2013, [http : // www.orhaneli.bel.tr /](http://www.orhaneli.bel.tr/)
- [http:// www.orhaneli.gov.tr](http://www.orhaneli.gov.tr)
- Tarihte Dağ Yöresi ve Bu Yöredeki Yörük Türkmen Teşekkülleri, Dağ Yöresi.t.y. Erişim: 19 Mayıs 2013, [http: // omerfarukdincel.com /](http://omerfarukdincel.com/)